

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Soru Cevap

Dilbilimciler Nezdinde (Ümmet) Sözcüğü

Soru:

Mukaddimet-ud Düstur kitabının 21'inci maddesinde "Buradaki cemaat, cins bir isim olup herhangi bir cemaat demektir. Dolayısıyla mutlak olup onunla kastedilen cinstir..." ifadesini kullandık. Benim iki sorum olacak:

1- "Cemaat" yerine "Burada ümmet, cins isimdir." denilseydi daha yerinde olmaz mıydı? Çünkü mesele, ayetin lafzının delaletiyle alakalıdır. Onun için olduğu gibi bırakmak daha güzel olmaz mıydı?

2- Birçok dil kaynağında, ümmet sözcüğünün (cemaat, kavim, raht (topluluk) ve taife sözcükleri gibi...) cins isim değil de cemi isim olduğu belirtildi. Ümmet (ve cemaat) sözcüklerini neden cemi isim olarak değil de cins isim olarak itibar ettik?

Cevap:

• Birinci sorunun cevabı şu şekildedir:

1- (Ümmet) kelimesi, birçok manası olan müşterek bir lafızdır. Bu manalardan bazıları şunlardır:

A- Cemaat manasında: تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ "Onlar gelip geçmiş bir ümmettir." [Bakara 134] Yani cemaat.

"Hayra davet eden bir ümmet bulunsun" [Ali İmran 104] Yani davetçi bir cemaat bulunsun .

B- İman ya da sapıklıkta olan bir tek sınıf manasında. كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً "İnsanlar bir tek ümmet idi." [Bakara 213] Yani sapıklıkta aynı yol üzere tek bir sınıf.

- وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً "İnsanlar tek bir ümmet idiler." [Yunus 19] Yani Allah'ı birleyen tek bir sınıf idiler.

C- Millet ya da Şeriat manasında. وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً "Şüphesiz bu bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir" [Müminin 52] Yani sizin milletiniz ve Şeriatınız.

D- Zaman ya da süre manasında. وَادْكُرْ بَعْدَ أُمَّةٍ "Nice zaman sonra hatırladı." [Yusuf 45] Yani bir süre sonra.

E- İyilikte cemaat makamına kaim olan fert manasında. إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً "Şüphesiz İbrahim, bir önder idi." [Nahl 120] Yani örnek bir imamdı ya da Allah'a ibadette bir cemaat gibiydi.

2- Buna göre "ümmet" müşterek bir lafızdır. Ayet şerh edilirken, ayetteki manası -ki cemaattir- kullanılır. Bu nedenle biz de şerh ederken manasını kullandık. Cemaat sözcüğünü kullanmak, ümmet sözcüğünü kullanmaktan daha açık ve nettir. Çünkü ümmet sözcüğünün birçok manası var. **Ayeti şerh ederken, manasını kullanmak daha açık ve nettir.** Bunun için "Burada cemaat, cins isimdir." ifadesini kullandık. Eğer "Burada ümmet cins isimdir" ifadesini kullanmış olsaydık, manaları birbirine karıştırdı. Çünkü o zaman ümmet, fert, imam, önder, cemaat, zaman ya da İslami ümmet... manalarına gelebilirdi. Onun için "cemaat" lafzı ile ifade etmek daha nettir. Zira وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ "Sizden bir ümmet bulunsun" ayetinde kastedilen mana cemaattir.

• İkinci sorunun cevabına gelince, şu şekildedir:

Görünüşe göre sen ismi, cins isim ve cemi isim diye ikiye ayıran bazı dil kitaplarını okumuşsun... Cemiye (çoğul) delalet eden ve müfredi olmayan lafza, cemi isim denir, örneğin kavim ve raht gibi... Sanki buradan sen ismin tek ayrımının bu olduğunu anlamış görünüyorsun. Cemi ismin tanımında hiçbir anlaşmazlık yok. Bu nedenle cemiye delalet edip müfret lafzı olmadıkları halde ümmet ve cemaat sözcüklerine neden cins isim dediğimizi sorguladın?

Kardeşim, cins ve cemi isim konusunda sayısız araştırmalar olduğu gibi ismin bölümleri konusunda da bazı anlaşmazlıklar var... Dahası dilbilimcilerin ismi ayırma metoduna göre cins ve cemi isim tanımı ile ilgili kurallarda da bazı anlaşmazlıklar söz konusu. Bu anlaşmazlıkların bazıları şunlardır:

Birincisi: Bazıları ismi, cemi ve cins isim diye ikiye ayırırlar...

1- Cemi isim de üçe ayrılır:

A- Manası çoğul olup, aynı cinsten tekili olmayan, manasından tekili olan cemiler. Örneğin kavim, raht ve Ceyş (ordu) gibi...

B- Çoğul kalıplarına aykırı olan cemiler. Bunlar, lafzı müfret olup bilinen cemi teksir (kırık cemi) kalıplarına uymayanlardır. Örneğin ركب "Rakibun" (yolcu) sözcüğünün çoğulu olan ركب Rakibun (yolcular) gibi.

C- Nispeti caiz olanlar. Bunlar, lafzı müfret olup cemi teksir kalıplarına uyan, ancak (ismi) nispette tekili eşit olanlardır. Örneğin ركب Rikab sözcüğü, cemi teksir kalıplarından فعال "fial" babındandır. Müfredi ركوبة "Rakubetün"dür. Ama tekil gibi nispet edilebilir "ركابي" Rikabi (yolculukla ilgili) gibi. Bu da cemi isimdir.

2- Cins isim de üçe ayrılır:

A- Cemi cins isim. Bu, manası cemi olup cinse delalet eden ve iki alametten biriyle müfretten ayrılan isimdir:

Tâ-i Merbûta (التاء المربوطة): Yuvarlak tâ. Örneğin, نحل "Nahl"(Arı): نحلة "Nahletün", كلم "Kelimun"(Sözcük) كلمة "Kelimetün", تفاح "Tuffah" (Elma) تفاحه "Tuffahatun", شجرة "Şecer" (Ağaç) شجرة "Şeceratün", تمر "Tamr" (Hurma) تمر "Tamratün".

Yau Nispet بئاء النسب: Nispet Ya'sı. Örneğin عرب "Arap": عربي "Arabi", ترك "Türk", تركي "Türki", زنج "Zencün", زنجي "Zenci".

B- Müfret cins isim. Bu, azlık ve çokluk için uygun olup cinse delalet eden isimdir. Örneğin ماء "Ma" (su) ve لبن "Leben" (süt) gibi. Böylesi isimler, müfret cins isimlerdir.

C- Tekil cins isim. Örneğin اسد "Esed" (aslan), ذئب "Zibun" (kurt), رجل "Racül" (adam) gibi.

3- Başta da belirttiğim gibi cemi ve cins ismi belirlemek için yukarıda belirtilen kurallarda bazı anlaşmazlıklar var. Örneğin:

A- Bahr El Muhit Fi Usul El Fıkıh kitabının 4. cildinin 115. sayfasında şöyle geçiyor: "Üçüncüsü: Cins isimle tekili arasındaki ayraç yuvarlak ta'dır. Cins isim, mastar ve müştak (türemiş) değildir. Örneğin تمر "Tamr" ve شجرة "Şeceratün" gibi. Yaygın olan budur yani cins isim olmasıdır. Gazali, bunu cemi olarak, İbn Malik ise cemi isim olarak adlandırır. İbn Malik, bunu cemi isimlerden addeder. Ancak El Kafıye'nin şerhinde onu cins isim dedi..." **Yukarıdaki ayırmada da gördüğün gibi تمر "Tamr" ve شجرة "Şecer" sözcüklerinin müfredi, تمر "Tamratün" ve شجرة "Şeceratün" dür. Yani cemi cins isimdir. Fakat bu konuda anlaşmazlık var. Meşhur olan, "cins isim" olmasıdır. Gazali'ye göre (cemi), İbn Malik'e göre (cemi isim)dir...**

B- Şerh El Kebir Li Muhtasar El Usul adlı kitabın 155. sayfasında şöyle geçiyor: "Şeyh, burada كلمة "Kelimetün" sözcüğünün tekilinin كلام "Kelam" olduğunu belirtti. Gramercilerin çoğuna göre meşhur olan, كلم "Kelimun" sözcüğü, كلام "Kelam" sözcüğünün değil, كلمة "Kelimetün" sözcüğünün çoğuludur... Âlimler, كلم "Kelimun" sözcüğü, (cemi cins isim) mi yoksa (cins isim) mi olduğu konusunda ihtilaf ettiler: Suyuti, Hemul Hevami adlı eserinin 1. cildinin 55. sayfasında şöyle der: "Nazır El Ceyş, Şerh el Teshil kitabında, gramercilerin كلم "Kelimun" sözcüğünde ihtilaf ettiklerini söyledi. Cürcani dâhil bir grup âlim, كلم "Kelimun" sözcüğünün كلمة "Kelimetün" sözcüğünün "çoğulu" olduğunu belirtti. El Farisi ve muhakkikler ise, كلمة "Kelimetün" sözcüğünün "cins ismi" olduğunu söylediler." (A) **şıkkında söylediğimizi burada yineliyoruz. Mesele, كلم "Kelimun" sözcüğü ile ilgilidir. Müfredi, Yuvarlak ta ile (كلمة) kendisinden ayrılır. Ancak yine de anlaşmazlık söz konusudur. Yukarıdaki ayırma göre كلم sözcüğü, (cemi cins isim) iken Cürcani'ye göre (كلمة) sözcüğünün "çoğulu" dur, El Farisi'ye göre ise (cins isim)dir.**

Gördüğün gibi isimdeki birinci ayırım yöntemlerine göre dilbilimciler arasında bir anlaşmazlık var.

İkincisi: Bazıları da ismi, cemi ve müştak diye ikiye ayırırlar...

1- Fahreddin Er Razi lakabıyla bilinen Ebu Abdullah Et Teymi Er Razi (Ö.606), El Mahsul adlı eserinde şöyle der:

"İsim, ya alem (özel isim) ya müştak ya da cins isimdir. Alemde mecaz olmaz. Çünkü mecazın şartı, asıl ile ferî arasındaki münasebetten dolayı nakli kabul etmesidir. Böylesi bir münasebet alemlerde mevcut değil.

Müştağa gelince, müştağ minhü'de (kendisinden türetilen) mecaz cereyan etmezse, hiçbir manası olmayan müştağta da mecaz cereyan etmez. Müştak minhü'de hâsıl olan durum müstesnadır. O halde cins isimler müstesna hakikatte mecaz olmaz. En doğrusunu Allah bilir”

2- Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır El Zerkeşi (Ö.794), Bahr El Muhit Fi Usul El Fıkıh adlı eserinde şöyle der:

“İkinci uyarı (Lafzı itibariyle külli müştağ ve başkalarına ayrılır)

Lafzı itibariyle külli, müştağ ve başkalarına ayrılır. Çünkü ya bir sıfat ile mahiyete delalet eder, bu durumda müştağ olur, siyah gibi. Gramercilerin literatüründe buna sıfat denir. Ya da mahiyete delalet etmez. Aynı mahiyete delalet edenler cins isimdir... El Esfehâni der ki: Cins delalet edenler, cins isim (aslan gibi) ve alem (Usame gibi) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikisi müteradif (eş anlamlı) değildir. Çünkü cins isim, külli mahiyet için vaz edilirken, alem, zihinde somutlaştırılması kaydıyla bu mahiyet için vaz edilmiştir...”

3- Abdül Kerim b. Ali b. Muhammed En Nemle (muasır âlim) El Mühezzeb Fi İlim El Usul El Fıkıh El Mukarin adlı eserinde şöyle der:

Külli de cins isim ve müştağ diye ikiye ayrılır.

- Cins isim, belirli bir zata delalet eden isimdir. Örnek الفرس “Fers” (At) ve الإنسان “İnsan” gibi.

Müştağ ise, mahiyetteki bir özelliğe değil de belirli bir sığata delalet eden isimdir. Örnek الفارس “Fâris” (binici) ve العالم “Âlim” gibi. Zira bu, binicilik ve bilgelikle sığatlanan bir zata delalet eder.

Cüzi de müstakil ve gayri müstakil olmak üzere ikiye ayrılır. Müstakil cüzi isim, alemdir (Özel isim). Örnek “Zeyd” gibi. Müstakil cüzi isim, izmara (zamir) gerek duymaz. Gayri müstakil cüzi isim ise zamirlerdir. Örnek “Ben”, “sen” ve “o” gibi.

Üçüncüsü: Biz de Şahsiye 3 kitabının “Dil ve bölümleri” babında ismi bu şekilde taksim ettik:

“...İsim, ya külli ya da cüzi olur. Zira ya mefhumuna birçok şeyin girmesi doğru olur ya da olmaz. Eğer girerse küllidir, girmezse cüzidir...”

Külli de ayrıca iki kısımdır: Cins ve müştağ. Bunun nedeni,

- Eğer külli, belirsiz bir objeye delalet ederse, at, insan, siyah ve aynı mahiyete delalet eden benzerleri gibi bu durumda cins olurlar yani cins isim olurlar...

- Eğer külli, belirli bir sığata delalet ederse, müştağ olur, siyah ve binici gibi...

Cüzi de iki kısımdır. Alem ve zamirler. Nedeni,

-Eğer lafız, delaleti ile bağımsızsa yani açıklayıcı bir şeye gerek duymazsa, alemdir, Zeyd ve Ali gibi...

- Eğer bağımsız değilse yani açıklayıcı bir şeye gerek duyarsa, zamirdir. O gibi...”

Buna göre cemi manası taşıyan lafız, yani külli lafız, iki kısımdır:

Eğer belirsiz bir objeye delalet edip aynı mahiyette olurlarsa, at, insan ve siyah gibi, cins isimdir... Eğer külli, belirli bir sığata delalet ederse, müştağdır, zenci, binici ve âlim gibi. Zenci, siyahlıkla, binici, binicilikle, âlim de bilgelikle nitelenen kişilerdir...

Buradan hareketle (ümme ve bu manadaki cemaat) kelimeleri, belirsiz bir varlığa, herhangi bir ümme ve herhangi bir cemaate delalet ederler... İkinin de belirli bir sığatı yok... O halde ümme ve cemaat sözcükleri, cins isim olup belirtilen tanıma göre müştağ isim değildir... **Biz, ismin bu ayrımını benimsedik. Buna göre cemaat ve ümme sözcüklerine cins isim dedik. Nitekim Mukaddimet-ud Düstur’da 21.maddenin açıklamasında şöyle geçer: “Bu maddenin delili; Allah Subhânehu ve Teâlâ’nın şu kavlidir:**

وَأَنْتُمْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يُدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” [Ali İmran 104] Bu ayet ile siyasi partilerin kurulmasına dair istidlal yönü şudur ki; Allah Subhânehu ve Teâlâ Müslümanlara, aralarında hayra, yani İslam’a davet eden ve aynı şekilde marufu emreden ve münkerden nehyeden bir cemaatin bulunmasını emretmiştir... Zira Allah Subhânehu ve Teâlâ’nın وَأَنْتُمْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ “Sizden bir ümme bulunsun” kaoli, Müslümanların cemaati arasından kendisine cemaat vasfını kazandıran bir kitleleşme ile kitleleşmiş bir cemaatin çıkarılmasına dair bir emirdir. Zira مِّنْكُمْ “Aranızda” demıştır. Dolayısıyla وَأَنْتُمْ مِّنْكُمْ “Aranızda bir ümme [siyasi bir hizb/parti] bulunsun” kavleinden maksat, Müslümanlardan bir cemaat bulunsun demek olup Müslümanlar bir cemaat olsun demek değildir. Yani Müslümanlardan bir ümme bulunsun demek olup bunun manası Müslümanlar bir ümme olsun demek değildir. Çünkü ayetteki “من”

[min] harfi, cinsin beyanı için değil tabîd/bazılaştırma içindir ve onun yerine “بعض” [ba’d] lafzının yazılması uygun düşer. Dolayısıyla deriz ki: [ولیکن بعضکم أمة] “Sizden bazınız bir ümmet olsun. Oysa [بعض] “ba’d” lafzının şu ayete koyulması uygun değildir: وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ “Allah sizlerden iman edenlere vadetti” [Nur 55] Zira وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِبَعْضِكُمْ “Allah sizlerden iman edenlerden bazılarına vaat etti” diyemeyiz. Bunun içindir ki “min” harfi burada, cinsin beyanı içindir. Yani vaat, sahabe [Rıdvanullahi Aleyhim]’in kuşağı ile sınırlandırılmaz. Bilakis vaat, iman edip Salih amel işleyen herkes içindir...

Şöyle denilmez: Ayette, أمة denilmiştir. Yani tek bir parti demektir ve bu da birden çok parti olmaması demektir. Böyle denilmez: Çünkü ayette, tek bir ümmet denilmemiştir. Dolayısıyla tek bir cemaat de denilmemiştir. Ayette ancak herhangi bir vasıf olmaksızın nekre (belirsizlik) siygasıyla ümmet denilmiştir. Dolayısıyla bu da bir cemaati kurmak farzdır demektir. Dolayısıyla da tek bir cemaat kurulduğunda farz hâsıl olmuştur. Ancak bu, birden fazla cemaatin, yani birden fazla kitlenin kurulmasına mani değildir. Zira bir kişinin yerine getirmesinin kâfi olduğu farz-ı kifayeyi bir kişinin yerine getirmesi başkasının bu farzı yerine getirmesine mani değildir. Buradaki cemaat, cins bir isim olup herhangi bir cemaat demektir. **Dolayısıyla mutlak olup onunla kastedilen cinstir tek bir fert değildir. Nitekim Allah Subhânehu ve Teâlâ şöyle buyurmuştur: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ “Siz en hayırlı bir ümmetsiniz.” [Ali İmran 110] Bununla kastedilen cinstir.**

Bunun bir benzeri de Rasûl Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu kaolidir: مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ “Sizden biriniz bir münker görürse, onu değiştirsin. [Muslim, Ebi Said el-Hudri kanalıyla tahrir etti] Burada kastedilen tek bir münker değildir. Bilakis münkerin cinsidir. Bunun benzerleri çoktur Mesela bazen cinsin yapılması talep edilir bazen de cinsin yapılması nehyedilir. Bununla kastedilen tek bir fert değildir. Bilakis bununla kastedilen cinstir. Dolayısıyla bu emri cinsin tek bir ferdi için geçerli olacağı gibi bu cinsin birçok ferdi için de geçerli olur... Bunun içindir ki birden fazla siyasi partinin kurulmasına mani olmak caiz değildir. Ancak bu, ayetin belirttiği hayra davet etme, yöneticilere marufu emretme, onları münkerden nehyetme ve muhasebe etmenin de dâhil olduğu marufu emretme ve münkerden nehyetme üzerine kurulan İslami partiler için geçerlidir.”

Bilinmelidir ki bazı dilbilimciler, (ümmet) sözcüğünün cins isim olduğunu söylerler. Buna göre (cemaat) sözcüğü de cins isimdir.

İbn Atiyye El Endülüsî El Muharibi (Ö.542) “El Muharrir El Veciz Fi Tefsir El Kitap El Aziz” adlı eserinde şöyle der: “Tevliler, Allah Subhânehu ve Teâlâ’nın şu buyruğu hakkında ihtilaf ettiler: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” [Ali İmran 110] Hasan ibn Ebi Hasan ve bir grup ilim ehli der ki: Ayetin manası, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olduklarına yönelik ümmete bir hitaptır. **Bu tevile göre ümmet lafzı, cins isimdir. Sanki onlara siz ümmetlerin en hayırlısıdır denilmiştir. İnsanlar üzerine şahit olmaları da bu tevili desteklemektedir... Kadı Ebu Muhammed der ki: Bu tevile göre ümmet sözcüğü, cins isimdir...**

Umarım, konu açıklığa kavuşmuştur. En doğrusunu Allah bilir.